

Styre sproget – hvad taler vi om?

Kristiansen, Tore

Published in:

HumanT. Hvad er det moderne humaniora? Rapport om humanT - den humanistiske tænketank

Publication date:

2010

Document version

Peer-review version

Citation for published version (APA):

Kristiansen, T. (2010). Styre sproget – hvad taler vi om? I J. Hede (red.), *HumanT. Hvad er det moderne humaniora? Rapport om humanT - den humanistiske tænketank* (s. 47-50). Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

HVAD ER DET MODERNE HUMANIORA?

Rapport om HumanT – Den Humanistiske Tænketa

Det Humanistiske Fakultet
Københavns Universitet
2010

C: RAPPORTEN OM HUMANT

Rapporten om HumanT er udarbejdet af Jesper Hede fra Ledelsessekretariatet på Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet, som var tænketankens sekretær. Alle mødeoplæg, debatindlæg og diskussioner er bearbejdet og forkortet for at holde fokus på de spørgsmål, der blev rejst i oplægget til tænketankens arbejde. En tredjedel af de debatindlæg, rapporten gengiver, er baseret på talepapirer forfattet af tænketankens deltagere, mens to tredjedele er baseret på power point præsentationer og noter, som tænketankens sekretær tog på møderne. Alle tænketankens diskussioner er refereret af tænketankens sekretær og opsummerer de emner, der blev berørt, og de problemstillinger, der blev diskuteret.

SPROG OG LITTERATUR

A: SPROG OG SPROGPOLITIK

Styre sproget – hvad taler vi om?

I sit indlæg påpegede Tore Kristiansen, at når vi stiller spørgsmålet, om vi kan styre sproget, er det vigtigt, at vi gør os klart, hvad vi taler om. Er det talesproget eller skriftsproget vi har i tankerne? Vi bør være bevidste om, om spørgsmålet drejer sig om normerne for sproget i betydningen standardvarietet, f.eks. i form af sprogniveauer (udtale, morfologi, syntaks, ord) og sprogsituationer, eller om spørgsmålet vedrører normerne for arbejdsdelingen mellem flere varieteter eller sprog, om styrkeforholdene og brugsrettighederne, om ikke-standard versus standard, om minoritetssprog (modersmål) versus dansk, eller om det handler om forholdet eller spændingen mellem dansk og engelsk. Uanset hvad vi vil styre, rejser det spørgsmålet, om vi overhovedet kan påvirke normerne for sprogbrugen. Hermed forstås de holdninger, den ideologi og de sociale værdier og vurderinger, der knyttes til sprogbrugen.

Den ideologiske problemstilling drejer sig specielt om spændingen mellem purisme og laissez-faire. Denne spænding vil i det følgende blive belyst med resultaterne fra to sprogholdningsstudier, som er foretaget på Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier og Nordisk Forskningsinstitut på Københavns Universitet. Det ene er et studie af *intern purisme*, der fokuserer på forholdet mellem dialekter og rigsdansk. Det andet er et studie af *ekstern purisme* med fokus på forholdet mellem de nordiske nationalsprog og påvirkningen fra engelsk. Begge studier, i det følgende fremstillet som henholdsvis *dansk intern purisme* og *nordisk ekstern purisme*, sigtede mod at anskueliggøre de sproglige spændinger ud fra fire fokuspunkter. For det første: hvad er den 'officielle' ideologi i de pågældende lande? For det andet: hvilke bevidste holdninger har vi at gøre med? For det tredje: hvad er karakteristisk for de underbevidste holdninger? Og for det fjerde: hvad kendetegner sprogbrugen? Ved at se nærmere på disse fire forhold er det muligt at give et kvalificeret svar på spørgsmålet, om det via sprogpolitikker er muligt at påvirke sprogholdningerne og derigennem sprogbrugen i de pågældende lande.

Spørgsmålet om dansk intern purisme drejer sig om præferencer i forhold til danske varieteter, og undersøgelsen af den officielle ideologi brugte skolen som eksempel. Udfordringen bestod blandt andet i at svare på, hvordan ideen om det bedste sprog er blevet og stadig bliver konstrueret. Det er her vigtigt at skelne mellem 'det bedste sprog' i den traditionelle borgerlige og den moderne socialdemokratiske konstruktion. Tiden fra 1814 til 1960'erne var perioden for det borgerlige dannelsesbegreb. Idealet for skolens sprog var den naturlige, tydelige, rene og smukke tale. Modsætningen var de unges sprog, som repræsenterede en forvredet, utydelig og vulgær tale. *Rigsdansk* var skolens selvfølgelig, naturlige sprog, og der fandtes ingen diskurs om variation som et normspørgsmål. I 1960'erne vandt det socialdemokratiske dannelsesbegreb frem, og norm og variation blev tematiseret som et spørgsmål om et hensigtsmæssigt normalsprog modsat et hensigtsmæssigt særsprog. Krav om lighed og situationstilpasning var kendetegnende for denne periode. Diskursen om variation førte til at det 'selvsagt bedste sprog' i form af *høj-københavnsk* eller *ældre rigsmål* blev legitimeret, mens vitale varieteter som *lav-københavnsk* eller *yngre rigsmål* blev stigmatiseret. Samtidig blev de døende dialekter omtalt positivt. Rigsdansk blev rangeret øverst, dernæst de lokale dialekter og nederst københavnsk.

Undersøgelsen af den interne purisme fokuserede på ca. 600 unge i 9. klasse, som blev bedt om at lave en hitliste over foretrukne dialekter bestående af vestjysk, fynsk, nordjysk, bornholmsk, sønderjysk, århusiansk, københavnsk, østjysk, rigsdansk og sjællandsk. Det viste, at når de unge var bevidste om, at der var tale om dialekter, placerede de den lokale dialekt øverst, dernæst rigsdansk og nederst københavnsk. Undersøgelsen foretog dernæst en kortlægning af underbevidste holdninger. De unge skulle vurdere dialekter og sætte personlighedstræk på stemmer med konservative, moderne eller lokale særtræk. Opfattede de f.eks. personen som målrettet eller sløv, seriøs eller ligeglad, selvsikker eller usikker, klog eller dum m.m.? Det viste sig, at når det drejede sig om personlighedstræk i form af 'superioritet', blev de konservative sprogvarianter rangeret øverst, dernæst de moderne og nederst de lokale. Når vurderingen angik 'dynamik', blev de moderne rangeret øverst, dernæst de konservative og nederst de lokale. Generelt bliver de lokale stemmer nedvurderet, mens de moderne varieteter bliver opfattet som tjekkede. Samtidig viste det sig, at de moderne varieteter vinder frem, mens de lokale bliver trængt tilbage.

Undersøgelse af den nordiske eksterne purisme stillede skarpt på, hvilket land i Norden er det mest puristiske, når det drejer sig om bevidste og underbevidste reaktioner på indflydelsen fra engelsk. Generelt viste det sig, at når man ser på de bevidste sprogholdninger, er Danmark det land, hvor holdningen er mest præget af laissez-faire, efterfulgt af Sverige, mens Island er det mest puristiske land, med Norge omtrent i midten. Samtidig påpegede forskellige delundersøgelser, at når det drejer sig om de underbevidste holdninger til indflydelsen fra engelsk, var resultatet den omvendte verden. Danmark rangeredes nu blandt de mest puristiske lande.

Begge undersøgelser viste, at arten og graden af purisme i den officielle ideologi er alment tilgængelige på en sådan måde, at den bliver reproduceret i de bevidste holdningstilkendegivelser. Men der eksisterer et andet, skjult og stort set omvendt værdisystem, som kun kommer frem, når holdningstilkendegivelserne sker underbevidst. Samtidig synes ændringerne i sprogbrugen at følge det skjulte værdisystem og ikke det åbne. Man kan derfor konstatere, at det kun er muligt at påvirke sprogbrugen, hvis man er i stand til at påvirke de skjulte holdninger. Men spørgsmålet er, hvordan man gør så det. Kan det overhovedet lade sig gøre som åbent formuleret sprogpolitik?

Den nordiske undersøgelse viste, at det som helhed gælder for Norden, at en engelskfarvet sprogbrug signalerer en dynamisk kompetence, mens en 'ren' national sprogbrug i højere grad bliver associeret med social superioritet. De værdimæssige forestillinger, der knytter sig til forskellene i sprogbrugen, bliver specielt bestemt af erfaringerne med, hvordan disse forskelle bliver distribueret i de offentlige brugssammenhænge. Den traditionelle offentlighed, såsom skole, erhvervsliv m.m., værdsætter superiore egenskaber – succes kræver, at man er intelligent, ambitiøs, tillidsvækkende og tiltalende. Endvidere værdsætter den moderne medie-offentlighed som f.eks. radio og TV de dynamiske egenskaber – succes kræver, at man er selvstændig, effektiv, interessant og afslappet. Det derfor sandsynligt, at opvurderingen af den engelsk-farvede sprogbrug som specielt dynamisk er en medie-effekt.

Forskellene i den bevidste engelskpositivitet de nordiske befolkninger svarer ret præcist til de anslåede forskelle i samfundenes officielle sprogpoltiske purisme-niveau. Det tyder på at de officielle sprogpoltiske diskurser ikke bare er klare og alment tilgængelige. Befolkningerne reproducerer også purisme-niveauet i disse diskurser, når de selv skal sige noget om deres forhold til engelskindflydelsen. Det betyder, at hvis man gerne ser, at sprogpolitikken påvirker befolkningens åbne holdninger til engelskindflydelsen, er der ingen grund til bekymring. Men hvad former forskellene i de skandinavisk-sprogede befolkningers underbevidste holdninger til engelskindflydelsen? Den nordiske undersøgelse viser, at hvis man sammenligner med den rene nationale sprogbrug, bliver den engelskfarvede

sprogbrug generelt opvurderet som et udtryk for en dynamisk person. Det er netop den type, der dominerer det moderne medieunivers. Hvis man vil forsøge sig med at påvirke befolkningernes skjulte holdninger til engelskindflydelsen, er det derfor ganske sikkert mediepolitik, man skal interessere sig for.